

VARK – vä'lddkááddlânji miárkteei arkeoologla päi'k -ha'ňkkös

Ha'ňkkööžž vue'lğgemsââ'j

Ha'ňkkööžž vue'lğgemsââ'jjen lie vä'lddkááddla vuu'diââ'nnemtävtööžž (VAT), kook lie vue'ssen mäddââ'nnem- da raajjâmlää'j meâldlaž vuu'diââ'nnemööžž plaaneemriâžldöögğâst. Vä'lddkááddlaž vuu'diââ'nnemtävtööžž vuöss-sâjjsaž mie'rren lij ainsmâ'tted, što vä'lddkááddlânji miárkteei aa'sšid väâ'ldet lokku kää'vvtummšest da jee'res mäddââ'nnemööžž plaanummšest. VARK-ha'ňkkööžž täävtössân lij leammaž čööđted vä'lddkááddlânji miárkteei arkeoologlaž paai'ki inventästmööžž, koon puäđööžž riiksuávtös vuáitt priimmâd vue'ssen vä'lddkááddlaž vuu'diââ'nnemtävtööžžid.

Museokoontâr lij čööđtam vä'lddkááddlânji miárkteei arkeoologlaž paai'ki (VARK) inventästmööžž öhttsažtuâjast vooudlaž vasttösmuseovui'm da Meä'cchalltööžžin ii'jji 2018–2023. Ha'ňkkös kätt Lää'ddjânnam lokku väâ'ldkani Álaand mäddkáâ'dd. VARK-vuu'di va'lljeemvuâđain ou'dde puhttum äärvai lokku välddmö'sše lij tarbb, što vuu'di luând da jii'jjesnallšemvuöđid vue'itet pu'htted ou'dde da seeilted jee'res kää'vvtâa'zzi oudldem tää'rkesvuöđin.

Inventä'sttmin leät ärvvtööllâm tuâl'jözmošttlää'j (295/1963) räaughtem pööšši tuâl'jözpaaztööžžid da jee'res arkeoologlaž kulttuurä'rbbpai'kid. Täävtössân lij leammaž vuâmmšed änn'jöz teâđai vuâđald töid arkeoologlaž paai'kid, kook kovvee nu'tt ka'tti nalla ko vue'itlvaž Lää'ddjânnam möönnâmääi'j vooudlânji, ääiglânji da temaatlânji. Kösksaž teättkäivvan leät äânnam Museokonttâr tuö'll'jem vä'lddkááddlaž tuâl'jözpaaztösrekistee'r, tu'tkkeemrapoortid da tu'tkkeemkeerjlažvuöđ.

VARK-inventästmööžž vuöiggâdvuöttvaaiktööžž

Vä'lddkááddlânji miárkteei arkeoologlaž paai'ki inventästmööžž tuejjeet mäddââ'nnem- da raajjâmlää'j (MRL) 22 §:st jurddum vä'lddkááddlaž vuu'diââ'nnemtävtööžž (VAT) meâldlaž vä'lddkááddlaž inventästmööššân.

MRL nuâjain riikk ve'rğgnektöi'mmjumšest da vuu'di äânnemööžž plaanummšest älgg vä'ldded lokku vä'lddkááddlaž vuu'diââ'nnemtävtööžžid da ou'deed töi teâuddjummuž. Vä'lddkááddla vuu'diââ'nnemtävtööžž konkretisâ'vve ööu'dmössân kää'vvtummšest, töin vue'zzin da töin naa'lin ko koon-a kää'vvhää'm tuâj da mie'rr oudlde da vue'itlva'stte.

Vä'lddkááddlaž vuu'diââ'nnemööžž täävtööžžin jie leäkku vuöigg vuöiggâdvuöđla vaaiktööžž öüt raajjâmlää'v, čorstemlää'v le'be plaaneemtarbbčâuddmööžž miöttâmouldöžžid. VARK-vuu'di päi'kkmeâldla vuöiggâdvuöttvaaiktööžž öüt raajjâmha'ňkkö'sse le'be mäddââ'nnemö'sše muđoi šâ'dde MRL meâldlaž kää'vvtëmprosee'ssest da vuâđđâ'vve jee'res kää'vvtâa'zzi siisköskai'bbjööžžid di ko kiött'töölât pööšši tuâl'jözpaaztööžžid tuâl'jözmošttlää'j (295/1963) meâldlânji.

Inventästmööžž vuâlggaunstös

Vä'lddkááddlaž vuu'diââ'nnemtävtööžž meâldlânji ha'ňkkös lij nöömtum inventästmööššân, leâša takainallšem arkeoologlaž inventästmööžžâst čorstee'l tuâjast jeät ooccâm öđđ arkeoologlaž paai'kid mie'ceest, pe'ce čiolgtös ohjjoövi ju'n tobddum paai'kid. Ha'ňkkööžž reâuggamvuâlžen ö'neš Museokonttâr tuö'll'jem vä'lddkááddlaž tuâl'jözpaaztösrekistee'r. Rekisteera lââ'zžeš

ha'ŋkkööžž väaras pááđ VARK-vue'zz, koozz leät ruökkâm taarbšum pái'kkmeáldlaž teádaid da ärvvtööllmööžžid páai'k miárkkálvuodást vuáđdtööllmööžžeezvui'm.

Museokontrest ha'ŋkkööžž proje'ktjoukk va'stii inventâ'stempoodd čöđđ viikkemest öhttsažtuájast Kulttuurpirröskäázzkööžž-juákksin da vooudlaž vasttösmuseoi kulttuurpirröstuájain va'steei arkeoloogivui'm. Inventâ'stemtuáj da paai'ki va'lljeemprose'ss oudne vasttösmuseoi táimmvuu'di meáldlânji. Táimmvuu'd va'stee takainalla mäddkoo'ddid pe'ce Uusimaa-vuu'dest da Lappist, kook lie juökkum kooum vasttösmuseo köösk.

Ha'ŋkkööžž aalgást tuál'jözpaaztösrekistee'r paai'kid no'rreš vuáđđauNSTööžž, koon tuejje:

Tuál'jözpaaztösrekistee'rest pukin miárktei ráauhtemklaass nu'tt 3700 pái'kked (ráauhtemklass 1). Ráauhtemklaassi âá'nmemest luö'ppeš ee'jj 2014.

Kue'stelm mošt – vä'lddkááddlânji miárktei tuál'jözpaaztööžž -čöđdtööžž 351 pái'kked (Museokoontâr 2001).

Haag öölmâs-suáppmööžž meáldlaž meersânji miárktei kulttuurjállmööžž logstögg 134 pái'kked (HAAG – 2013). Logstök lij öinn valmštööllâm vue'lnn.

UNESCO maai'lmä'rbbpääi'k: Sammallahdenmäki, Struven ketju, Suomenlinna da Vanha Rauma.

Mäddká'ddkaa'vid mäddkááddlânji tä'rkken le'be ärvvišžzen mie'rkkuum nu'tt 600 pái'kked.

Määng páai'k lie mie'ldd määng vuáđđauNSTööžžâst. Pukvee'zz inventästmööžž si'lljum vuáđđauNSTös öö'ni se'st 4024 pööšši tuál'jözpaaztössâd, mii va'sttad 11 % (n = 35299, 24.1.2022) pukin tuál'jözpaaztösrekistee'r pööšši tuál'jözpaaztööžžin. VuáđđauNSTööžži lââ'ssen äärvtemprosee'ssest mie'ldd leämmaž paai'kin 13 % (n = 759) va'lddeš mie'ldd valmštööllâmpoodd ä'sštobddjivui'm čöđdtum sagstööllmööžži da äu'kkuum tuäggaunstööžži (jm. tu'tkkeemkeerjlažvuött) vuáđald. Obbvuođstes ha'ŋkkööžž äärvtemprosee'ssest le'jje mie'ldd 14 % (n = 4783) pukin rekisterösttum pööšši tuál'jözpaaztööžžin.

Paai'ki miárkkálvuod ärvvtööllmös

Paai'ki miárkkálvuod ärvvtööllmööžžâst lie leämmaž mie'ldd Museokontâr da vooudlaž vasttösmuseoi arkeoloog (nu'tt 50 ooumžed). Lââ'ssen äärvtumšest leät vuážžam vie'kk jee'res vuu'di ä'sštobddjin (Meä'cchalltös, universitee'tt, spešiaalä'sštobddi). Ärvvtööllmööžž tuejješ kooumvuäss'saž prose'ssen, ko'st sagstö'lleš paai'kin da vä'lljuod kättemvuodást jee'res prose'ssvue'zzi kööskâst.

Vuössmös vue'zzest pukid äärvtum paai'kid nöömteš **ee'ttkee'jen**. Vuáđđeei ärvvtööllmööžž mánja töid ju'n-a heelgees le'be si'rdeš páai'k, **koid e'tkkeet** -kategoriaa'je. E'tkkuum paai'kin tuejješ pái'kk-kovvööžžid da ärvvtö'lleš toi miárkkálvuod numeerlânji da säänlânji. Jös páai'k vä'lddkááddlaž miárkkálvuod ärvvtö'lleš ri'jtjeeinallše'mmen, páai'k VARK-statuuzz mu'tteš **va'lljuum** pái'kken.

Äärvtummuž lââ'ssen sagstööllmööžžin paai'kid ka'rseš jeä'rbi mie'ldd pái'kktypp pái'loudstemvuod le'be meä'cctä'rkkstummšest tuöttum jiöččvuödi diött (ouddmiárkkân páai'k hue'nes vue'kk). Vä'lljuod še tiuddeš sagstööllmööžžin ou'dde puättam paai'kivui'm, kook le'jje tääu'jmösân käunn'jam ha'ŋkkööžž ääi'j.

Paai'ki miárkkálvuod ärvvtööllmööžž mie'rkkees pái'kkmeáldlânji Museokontâr tuö'lljem tuál'jözpaaztösrekistee'ra ha'ŋkkööžž väaras tuejuum vuassa. Äärvtumšest önnum kritee'rid tuejješ projee'kt aalgást tuájppää'jest, koozz arkeoloog da mäddânnmööžž ä'sštobddi vuässö'tte

jee'res organisaatioin. Kritee'rid pö'rğgeš tuejjeed nu'tt, što tők kovve'če nu'tt ka'tti nalla ko vueil'tvaž paai'ki jee'res jiöččvuöđid da äâ'nte'če jee'resnallšem paai'ki äärvtumma.

Miärkkälvuöđ ärvvtööllmōš lij tuejjuum va'lljee'l juō'kk kritee'rest pōššiäärv, koon tiuddeš frij kovvööllämtee'kstin. Önum kritee'r lie:

- **Kulttuurhistoriallaš miärkkälvuöđt**

Ärvvtööllmōš vuâđđâäv töözz, möön puârast päi'kk kovvad äi'ğğpââ'jstes eettmōöžžid, pooddid da šöddmōöžžid. Ärvvtööllmōöžž vuâđđan lij leämmaž päai'kest le'be tōn oudstem eettmōöžžâst vuâžžum tu'tkķeemteätt.

0 = ij miärkkälvuöđt, 1 = siömmna miärkteei, 2 = miälggâd miärkteei, 3 = samai miärkteei

- **Tu'tkķummša vuâđđöövvi ärvv**

Päai'k tu'tkķummša vuâđđöövvi ärvv vuâđđâäv tōn tu'tkķeempotentiaa'le nu'tt ju'n vuâžžum ko še öinn vuâžžamnalla le'ddi teâđ vuâđald.

0 = ij potentiaal, 1 = potentiaal lij vä'nes, 2 = potentiaal miälggâd jiännai, 3 = potentiaal jiännai

- **Takaivuöđt le'be härvvnažvuöđt**

Ärvvtööllmōš päi'kktypp vooudlaž takaivuöđâst le'be härvvnažvuöđâst vuâđđâäv ju'n le'ddi arkiiv- da keerjlažvuöđtaunstō'sse.

1 = takaivuöđt le'be härvvnažvuöđt ij leäkku pri'meârlaž jiöččvuöđt, 2 = miälggâd takai le'be härvvnaž, 3 = samai härvvnaž le'be takai

- **Arkeologlaž mäānghämmsažvuöđt**

Mäānghämmsažvuöđ ärvvtööllmōš vuâđđâäv eettmōöžžī vâ'lljuvō'tte le'be ku'kes historiallaš juätkkjemvuō'tte, koid vuâmmšet päai'kest.

0 = mäānghämmsažvuöđt ij leäkku, 1 = mäānghämmsažvuöđt lij siömmna, 2 = mäānghämmsaž, 3 = mäānghämmsažvuöđt lij miärkteei

- **Pirrōs da kue'stelm**

Arkeologlaž päai'k kue'stelm da sââ'j pirrōözz seillamvuöđ vaaiktōs päai'k fi'ttjemvuō'tte. Miärkkälvuöđt sätt lâssned, jōs päi'kk lij vâ'lddkââdlânji miärkteei rajjum pirrōözzâst (RKY) le'be vâ'lddkââdlaž kue'stelmvuu'dest le'be ä'rbbvuöđtbiotoppvuu'dest.

0 = pirrōs da kue'stelm obbnēs mottjam, 1 = pirrōözzâst le'be kue'stlmest lie vee'res elemee'nt le'be pää'mh, 2 = pirrōözzâst da kue'stlmest lie tōn fi'ttjummuž tuärjeei elemee'nt, 3 = pirrōözzâst da kue'stlmest lie veâl jiännai tōn fi'ttjummuž tuärjeei jiöččvuöđ da päi'kk lij vuu'd kōskksaž kue'stelmeleme'ntt

- **Seillamvuöđt**

Arkeologlaž päai'k jiijjâsnallšemvuöđi, kook lie aiccâmnalla, seillamvuöđt. Tu'tkķuum päai'k leät še vuâittam ärvstōöllâd puârast seillam, jōs tōt lij öll täss'sânji sattum ouu'dabnalla.

0 = prâppâäm, 1 = miälggâd prâppâäm, 2 = miälggâd puârast seillam, 3 = puârast seillam

Paai'ki tä'rķstummuž

Meä'cctä'rķstummuž lie tuejjuum tä'lķ äärvtemprosessā mie'ldd valddum paai'kid, kooi teâđ jie leäkku leämmaž ri'jtteei inventästmōöžž meârâ. Meä'cctä'rķstummuš lij tuejjuum täin vuō'jjin:

- päai'k mäâimōs meä'cctä'rķstummuš lij tuejjuum ouddâl ee'jj 2011
- päai'k päi'kkteâđ lie öölgam tää'rķtummuž

- leät ärvvtööllám, što päai'k pirrööžž mäddânmöš lij vaaiktam še päai'k vuákka le'be oudstemvuõ'tte
- päai'kest jie leäku leämmaž tän meärra suävldēei snimldöög

Kuullâmaunstööžž paai'ki meä'cctä'rkstumuž lie tuejjuum tännalla: 351 päi'kked (25 %) lie tä'rkstum ii'jji 2011–2018 da 1039 päi'kked (75 %) lie tä'rkstum ha'ŋkkööžž ääi'j ii'jji 2019–2022. Uu'cces vue'ss vaalljstöögg paai'kin (12 päi'kked, vualla 1 %) pa'cce ha'ŋkkööžžäst tuejjuum meä'cctä'rkstummši äalgpeälla tööi vai'gges vuállamvuõđ diõtt (suõllu, jeä'ggsuállöögg, poostaijânnam). Täin 10 päikka lij tuejjuum ha'ŋkkööžž ääi'j tä'lk ougglöstä'rkstumuš kookkaskaart'temaunstööžži veákka da 2 čää'zvuâlaž päai'k lie tä'rkstum rapoorti mie'ldd ouddâl ee'jj 2011.

VARK-paai'ki tä'rkstumuž	kpl	%
Ouddâl ha'ŋkkööžž 2011–2018	351	25 %
Ha'ŋkkööžž ääi'j 2019–2022	1038	75 %
<i>koin ougglöstä'rkstum</i>	10	1 %
Tä'rkstum ouddâl 2011	2	0 %
päai'k õhtsi'žže	1391	

Puk VARK-vaalljstöögg päai'k lie še ougglöstä'rkstum ha'ŋkkööžž ääi'j. Ougglöstä'rkstumuž lie tuejjuum võrrsummus kooum da kuõđ ee'jj kōõski peeivtōõvvi kookkaskaart'temaunstööžži veákka (ortokoov da laserkovveemaunstööžž). Nääi't leät põrggâm ainsmât'ted, što paai'ki mäddânmöžžäst jie leäku šōõddâm tööi vue'jj le'be äärvaid rááššēēi tääim määimōs meä'cctä'rkstumuž mähja. Ougglöstä'rkstummši veákka aunstöžžäst põ'steš jeärtōõlläd töid ii'jji 2011–2018 tä'rkstum paai'kid, koid mäddânmöžž muttâz oudlde õđđ meä'cctä'rkstumuž tuejjuumuž.

VARK-vuu'd

Inventästmööžž aunstö'sse siskknee'i arkeolooglaž paai'kin leät tuejjääm vuu'dnalla rajjuum VARK-vuu'did. **VARK-vu'vdd vuäitt nãrrjed õõut le'be määhg tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r päai'kest le'be tōi vue'zzin.**

Tääu'jmōsân VARK-vuu'di säjjōs- da jiõččvuõtt-teãđ lie seämmanallšēē'm tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r va'stteei paai'ki teãđavui'm (vue'kk 13.10.2022). VARK-vuu'di säjjōs- da jiõččvuõtt-teãđaid jeät peei'vtuku inventästmööžž valmštōõvmmöžž mähja, hã't tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r va'stteei paai'ki teãđ mottje'če.

Juõ'kk VARK-vuu'dest lie jeärtōõlli VARK-tobdldōk, kãã'tt nãrrai nããmrest da nõõmãst. VARK-vuu'd lie vuãđduum da nõõmtum kooumin jēe'res naa'lin:

1. VARK-vu'vdd nãrrai õhttãn tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r päai'kest da tōn vu'vddrajjōžžãst
 - 843 VARK-vu'vdded (83 %)
 - päi'kkteãđ va'sttee tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r teãđaid
 - VARK-vuu'd nõõm va'sttad tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r päai'k nõõm
2. VARK-vu'vdd nãrrai määhg tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r päai'kest da tōi vu'vddrajjōžžin
 - 115 VARK-vu'vdded (11 %)
 - päi'kkteãđ va'sttee tuâl'jōžpaa33tōsrekistēe'r teãđaid
 - äldldōžžī le'ddi päai'k tuejjeē temaattlaž obbvuođ
 - VARK-vuu'd nõõm lij kovveēi (ouddmiãrkãn *Kãrmeharju keã'dgõgpãã'j jãlstēmsãã'j le'be Kukkokallio tuâl'jōžpaa33tōõžž*)

3. VARK-vu'vdd nárrai öhttán le'be máäng tuál'jözpaaz3tösrekistee'r páái'kest da tö'st lij čorstei vu'vddrajjös

- 52 VARK-vu'vdded (5 %)
- pái'kkteâđ čorste tuál'jözpaaz3tösrekistee'r teâđain, čorstummuš lij i'lmmtum da vuâđđtöllum VARK-teâđain
- vuáitt nárrjed öhttán páái'kest le'be temaattlaž obbvuođâst
- vu'vddrajjös vuáitt lee'd rekistee'r teâđaid keä'33ab (22 VARK-vu'vdded) le'be veiddsab (30 VARK-vu'vdded):

Ouddmiárkk 1 – Keä'33ab vu'vddrajjös

Veiddsös páái'kest lij tá'lk vue'ss puârast seillam da teâudd VARK-vuu'did pijjum kritee'rid. Te'l meá'rtum VARK-vu'vdd lij keä'33ab ko tuál'jözpaaz3tösrekistee'r čuá'jtem vu'vddrajjös.

Ouddmiárkk 2 – Veiddsab vu'vddrajjös

a) Vä'lddkâáddlaž äärvai seeiltummuš ooudald veiddsab obbvuođ lokku välddmööžž vuu'di âánnmööžž plaanummšest ko tuál'jözmošttlää'jj rááuhthem vu'vdd ooudald. Kööččmööžžâst lij takainalla vu'vdd, kâá'tt tuejjad páái'k fi'ttjem diött vie'lt'te'mes topograaflaž obbvuođ má'te tuál'jözpaaz3tösrekistee'r rajjuum páái'k pirröötti njaarg, peálddsuállögg le'be viör.

b) VARK-vu'vdd âánn se'st máängid seämma eettmö'sše kuulli paai'kid, kook lie álddlööžži. Te'l paai'ki köskksaž vuu'd leät kíöččâm obbvuođ fi'ttjummuž peá'lnn vie'lt'te'mmen vä'lddkâáddlaž äärvai staanummša.

- "VARK-vu'vdd" lij peäggum VARK-vuu'd nöömâst (ouddmiárkkân *Hakoisten VARK-alue*)

VARK-vuu'd	kpl	%	Arkeoloogla páái'k, kpl
Tuál'jözpaaz3tösrekistee'r meáldlaž VARK-vu'vdd	958	95 %	1236
<i>öhtt arkeolooglaž pái'kk</i>	843	-	-
<i>määng arkeoloogla páái'k</i>	115	-	-
Tuál'jözpaaz3tösrekistee'rest čorstei VARK-vu'vdd	52	5 %	155
<i>öhtt arkeolooglaž pái'kk</i>	27	-	-
<i>määng arkeoloogla páái'k</i>	25	-	-
VARK-vuu'd öhttsi'žže	1010	100 %	1391